

Shahid Rajaei Teacher Training University- Iran
Ontological Researches
Semi-Annual Scientific Journal
ISSN (print): 2345-3761 (online): 2676-4490
Type: Research

Vol.13, No. 25
Spring & Summer 2024

Journal Homepage: www.orj.sru.ac.ir

A Critical Study on Ahmad Alavi's Existential Approach to Khwaja Tusi's Proof regarding the Necessary Existent in the Interpretation of Hazirat al-Uns

Ali Asghar Jafari Volni¹
Ali Owjabi²
Seyyed Mostafa Mohaghegh Damad³

Abstract

Tajrid al-Itiqad by Nasir al-Din Tusi is one of the most important educational texts in Islamic Theology, and many commentaries and glosses have been written on it. One of the most significant commentaries is the one written by Qushji and the annotations by Khafri on this commentary. Alavi also wrote three commentaries on

---

¹. Associate professor of Islamic Philosophy and Theology, Faculty of Theology, University of Shaheed Motahari, Tehran, Iran, corresponding author
jafari_valani@yahoo.com

². Ph.D. Student of University of Shaheed Motahari

aliowjabi@yahoo.com

³. Full Professor of Islamic law

mdamad@me.com

Received: 10/05/2023
Reviewed: 09/08/2023
Revised: 15/09/2023
Accepted: 15/09/2023

Khafri's gloss, one of which is Hazirat al-Uns. The main question of this study is: "was Ahmad Alavi successful in his existential approach to Khwaja's proof for the Necessary Existent in the interpretation of Hazirat al-Uns?" The findings of this article are as follows:

- 1 .Alavi tries to present Khwaja's proof as a demonstrative proof (burhan-e limmi) centered on an existential approach and focused on existence .
- 2 .The separation of the self-existence of the major premise from the relational existence of the major premise and, consequently, the non-necessity of the major premise in essence, and its need for a cause in a certain quality or an accident of the major premise, can only be discussed when the predicated existence is other than the Necessary Existent. Since the Necessary Existent is necessary in its essence, it is necessary in all its attributes and states and has no state of expectation or need .
- 3 .Although Alavi discusses existence and the absolute existent in *Hazirat al-Uns* and states that considering existence is different from considering contingency, what he ultimately engages with is an existent that is divided into two categories: the Necessary and the contingent. This divisibility and separation are a characteristic of a mental concept, not an objective reality .

Keywords: Necessary Existent, Proof of the Necessary, Proof of the Truthful (*Burhan al-Siddiqin*), Ahmad Alavi, Khwaja, Khafri, Hazirat al-Uns.

Problem Statement

Tajrid al-'Aqa'id, also known as Tajrid al-Kalam (Taherani, 1982, Vol. 3, p. 353), and due to Allameh Hilli's commentary on it called Kashf al-Murad fi Sharh Tajrid al-I'tiqad, it is known as Tajrid al-I'tiqad. It is a distinguished theological work by Khwaja Nasir al-Din Tusi (d. 672 AH), written in 660 AH (Tusi, 1986, p. 73) .

Tajrid is influenced by four major philosophical and theological movements :

- 1 .The tradition of Shiite theological writing .
- 2 .Ibn Sina's Peripatetic philosophy .
- 3 .Fakhr al-Din Razi's philosophical theology .
- 4 .Mu'tazilite foundations (See: Qaramaleki, 2008, Vol. 14, p. 580).

In addition to this, it possesses unique features that are not found in any previous theological works :

- 1 .Conciseness combined with comprehensiveness: Usually, treatises and brief writings focus on a specific issue such as divine attributes, the proof of the Necessary Existent, prophethood, resurrection, and related issues. Because brevity and limited scope are not compatible with verbosity and comprehensiveness. However, Khwaja created a work that, despite its brevity, addresses all major issues in philosophical theology .

2 .Chaptering and Categorizing: As will be further explained, this type of organization is unprecedented. The book starts with philosophical topics like general matters and ends with religious beliefs such as the beginning of creation, prophethood, imamate, and eschatology .

3 .Innovation in philosophical theology: It can be confidently said that Khwaja was perhaps the first to elevate the method of theological study to rational and philosophical arguments and succeeded in bringing theology and philosophy—two disciplines that had often been at odds with each other throughout history—closer together (ibid., 2008, Vol. 14, *Tajrid al-I'tiqad* entry) .

4 .Educational purpose: From reading the text, it seems that besides creating a new theological method, his goal was to produce an educational and instructional text. Subsequent scholars recognized the unique features of Tajrid and rightly chose it as an educational text.

Due to the importance and unique features of Tajrid al-I'tiqad, over 230 commentaries and glosses have been written on it by Muslim theologians—both Imami and Sunni (Sadrayi Khoei, 2004, p. 13). The most important commentaries are as follows :

- 1 .Kashf al-Murad by Allameh Hilli .
- 2 .Tajrid al-I'timad by Abu'l-'Ala Beheshti .
- 3 .Tasdīd al-Qawā'id by Shams al-Din Mahmūd Esfahani (674–741 AH), known as the old commentary .
- 4 .New Commentary: a comprehensive commentary by Ali ibn Muhammad Qushji (d. 879 AH) .
- 5 .Shawariq al-Ilham*: a comprehensive commentary by Abdur-Razzaq Lahiji (d. 1051 AH) (See: Qaramaleki, Vol. 14, p. 581).

Mir Seyyed Ahmad Alavi (d. before 1060 AH), a prominent student of Mir Damad, wrote three commentaries or glosses on Tajrid:

- a. Riyad al-Quds: a detailed commentary and annotations on Qushji's commentary on *Tajrid* and Khafri's glosses, which he completed in 1028 AH .
- b. Rawdat al-Muttaqin: a commentary on the fifth and sixth sections of Tajrid al-I'tiqad on (Leadership) imamate and resurrection. He wrote this commentary after Riyad al-Quds and before Hazirat al-Uns
- c. Hazirat al-Uns: In this work, Alavi provides a commentary on Khafri's gloss on Qushji's commentary on *Tajrid al-I'tiqad*. Following Khafri, Alavi focuses solely on the third section of *Tajrid*, which contains discussions on

the proof of the existence of the Necessary Existent, the attributes of the Necessary, and the actions of the Necessary.

The research questions are: Has Ahmad Alavi's existential approach to Khwaja's proof of the Necessary Existent in the commentary on *Hazirat al-Uns* been successful? What is Khwaja Nasir al-Din Tusi's proof of the Necessary Existent in *Tajrid al-I'tiqad*, and what interpretations have been made of it? Which of Khafri's interpretations refers to the proof of the Truthful (*Burhan al-Siddiqin*)?

Method

This article employs an analytical-critical method to present its findings.

Findings and the Results

In Hazirat al-Uns, Ahmad Alavi tries to remove the notion of contingency as the cornerstone of the argument replace it with existence or the absolute existent. However, the use of the invalidation of circularity and infinite regress, and prior to that, the division of the existent into the Necessary and the contingent, indicates that Alavi also could not focus solely on existence. The proof of the Truthful (*Burhan al-Siddiqin*) is based on an existential approach—a perspective that moves from the existent to the objective reality of existence. The advantage of this proof is that it proves God without confining Him to a specific name. However, what has been reported by Ibn Sina in the *Isharat*, Khwaja in *Tajrid*, Khafri in his gloss on Qushji's commentary on *Tajrid*, and Alavi in his commentary on Khafri's gloss, all revolve around the existent, which is not the same as the Necessary. Moreover, the existent in the proof of the Necessary as narrated by Khwaja and, subsequently, by Alavi, is divided into the Necessary and the contingent. This divisibility and separation are characteristics of a mental concept, not an objective reality.

References

- Ibn Sina H, al-Shifa (section of logic), researched by Ibrahim Madkur, Qom. 1984. Arabic.
- Amin M, Ayan al-Shi'a, Beirut, Dar Taqqin for the press. 1982. Arabic.
- Khafari M, Talighe bar Elahiat sharhe Tajrid Mulla Ali Qoshchi, Tehran, Written Heritage Research Center. 2012. Arabic.
- Shirazi M, Tafsir al-Qur'an al-Karim, vol.7, Qom, Bidar Publications. 1988. Arabic.
- Shirazi M, al-Hikmah al-Muttaaliyyah fi al-Asfar al-Aqliyyah al-Fourth, with an introduction by Muzaffar, Muhammad Reza, Qom, Al-Mustafawi school. 1990. Arabic.

Shahid Rajaei Teacher Training University- Iran
 Ontological Researches
 semi-annual scientific journal
 ISSN (print): 2345-3761 (online): 2676-4490
 Type: Research

Vol.13, No. 25
 Spring & Summer 2024

پژوهش‌های هستی‌شناختی
 دو فصلنامه علمی
 نوع مقاله: پژوهشی
 سال سیزدهم، شماره ۲۵
 بهار و تابستان ۱۴۰۳
 صفحات ۷۶-۵۷

بررسی انتقادی رویکرد وجودی احمد علوی از برهان اثبات واجب خواجه در شرح حظیره الانس

علی اصغر جعفری ولنی^۱
 علی اوجبی^۲
 سید مصطفی محقق داماد^۳

چکیده

تجربید/الاعتقاد نصیرالدین طوسی از مهم‌ترین متون آموزشی علم کلام است و شروح و حواشی بسیاری بر آن نگاشته شد. یکی از مهم‌ترین شروح، شرح قوشچی و تعلیقات خفری بر این شرح است. علوی نیز سه شرح بر حاشیه خفری نگاشته است که حظیره الانس یکی از آن سه شرح است. پرسش اصلی

^۱. دانشیار گروه فلسفه و کلام اسلامی دانشکده الهیات دانشگاه شهید مطهری تهران ایران، نویسنده مسئول

jafari_valani@yahoo.com

aliowjabi@yahoo.com

mdamad@me.com

^۲. دانشجوی دکتری دانشگاه شهید مطهری

^۳. استاد تمام حقوق اسلامی دانشگاه شهید مطهری

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۲۸

تاریخ داوری: ۱۴۰۲/۱۰/۱۷

تاریخ اصلاح: ۱۴۰۲/۱۲/۱۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۲۰

این جستار این است: «رویکرد وجودی احمد علوی از برهان اثبات واجب خواجه در شرح حظیره الانس قرین توفیق بوده است؟» دستاوردهای این مقاله عبارتند از: یکم. علوی تلاش می‌کند تا برهان خواجه را برهانی لمّی و در مدار رویکرد وجودی و با نظر به وجود بدانند؛ دوم. زمانی می‌توان از تفکیک وجود نفسی حدّ اکبر و وجود رابطی حدّ اکبر و در پی آن از عدم احتیاج اکبر در اصل وجود، و نیازمندی آن به علّت در کیفیتی از کیفیات و عرضی از اعراض حدّ اکبر سخن گفت که وجود محمولی غیر از واجب باشد. چون واجب همان‌طور که در مقام ذات، واجب است، در جمیع صفات و احوال، واجب است و حالت منتظره و نیازمندی ندارد؛ سوم. هرچند علوی در رساله *حظیره الانس* از نظر در وجود و موجود مطلق سخن می‌گوید و اظهار می‌کند که نظر به وجود، غیر از نظر در امکان است. اما آنچه در دستور کار او قرار گرفته است، موجودی است که به دو قسم واجب و ممکن، تفکیک شده است و تفکیک‌پذیری و انقسام، وصف امر ذهنی است، نه عینی.

کلمات کلیدی: واجب الوجود، اثبات واجب، برهان صدیقین، احمد علوی، خواجه، خفّری، *حظیره الانس*.

بیان مسأله

تجربید *العقائد* که از آن با نام *تجربید الکلام* (طهرانی، 1982، ج ۳، ص ۳۵۳). نیز یاد شده و به دلیل شرح علامه حلی با نام *کشف المراد فی شرح تجربید الاعتقاد*، به *تجربید الاعتقاد* شهره شده، اثر برجسته کلامی خواجه نصیرالدین طوسی (درگذشته ۶۷۲ق) است که در سال ۶۶۰ ق به نگارش درآمده است (طوسی، ۱۹۸۶، ص ۷۳).

تجربید از چهار جریان عمده فلسفی و کلامی متأثر است:

۱. سنت کلام‌نگاری شیعی
  ۲. فلسفه مشائی ابن سینایی
  ۳. کلام فلسفی فخرالدین رازی
  ۴. مبانی اعتزالی (ر.ک: قراملکی، ۲۰۰۸، ج ۱۴، ص ۵۸۰).
- جدای از آن، از ویژگی‌های منحصر به فردی برخوردار است که در هیچ یک از آثار کلامی پیش از آن، به چشم نمی‌خورد:
۱. اختصار در عین جامعیت: معمولاً در رساله‌ها و کوتاه‌نوشته‌ها تنها به یک مسئله‌ای خاص چون صفات باری یا اثبات واجب یا مسئله نبوت یا معاد و گونه‌های آن و مسائلی از این دست پرداخته می‌شود. زیرا کم‌برگی و حجم اندک با پُرگویی و جامعیت، سازگار نیست.

اما خواجه این بار اثری را می‌آفریند که در عین برگ‌های اندک‌ش، به تمامی مباحث عمده کلام فلسفی اشاره دارد.

۲. تبویب و فصل‌بندی: همان گونه که در ادامه اشاره خواهیم کرد، این تبویب نیز در نوع خود بی‌سابقه است. کتاب با مباحث فلسفی چون امور عامه آغاز می‌شود و در پایان، باورهای دینی چون آغازشناسی و نبوت و امامت و انجام‌شناسی ارائه می‌شود.

۳. ابداع کلام فلسفی: به جرأت می‌توان گفت شاید خواجه نخستین کسی باشد که روش دانش کلام را به استدلال‌های عقلانی و فلسفی ارتقا بخشید و در نزدیک‌ساختن دو دانش کلام و فلسفه که در طول تاریخ هم‌اورد با هم بودند و ستیزهای فراوانی داشتند، کامیاب شد (همو، ۲۰۰۸، ج ۱۴، مدخل تجرید/الاعتقاد).

۴. جنبه آموزشی: از خوانش اثر چنین بر می‌آید که به احتمال، هدف او جدای از ابداع شیوه جدید کلامی، آفرینش متنی آموزشی و درسی بوده است. اندیشمندان بعدی نیز به دلیل ویژگیهای منحصر به فرد تجرید به‌درستی آن را به عنوان متن درسی برگزیدند.

به دلیل اهمیت و ویژگیهای منحصر به فرد تجرید/الاعتقاد بیش از ۲۳۰ شرح و حاشیه از سوی متکلمان مسلمان - اعم از امامیه و اهل سنت - بر آن نگاشته شده است (صدرايي خویی، ۲۰۰۴، ص ۱۳). مهم‌ترین شروح به این قرار هستند: ۱. کشف المراد، شرح علامه حلی؛ ۲. تفرید الاعتقاد: نوشته ابوعلاء بهشتی؛ ۳. تسدید القواعد، نوشته شمس‌الدین محمود اصفهانی (۶۷۴ - ۷۴۱ ق) مشهور به شرح قدیم؛ ۴. شرح جدید: شرح مزجی نوشته علی بن محمد قوشچی (درگذشته ۸۷۹ ق)؛ ۵. سوارق الالهام: شرح مزجی نوشته عبدالرزاق لاهیجی (درگذشته ۱۰۵۱ ق) (ر.ک: قراملکی، ج ۱۴، ص ۵۸۱).

میرسید احمد علوی (درگذشته پیش از ۱۰۶۰ ق) که از شاگردان برجسته میرداماد است، سه شرح یا حاشیه بر تجرید نگاشته است:

الف. ریاض القدس: شرح و تعلیقات مفصل بر شرح تجرید قوشچی و حاشیه خفری که در سال ۱۰۲۸ ق از نگاشتن آن فارغ شده است.

ب. روضه المتقین: شرح مقصد پنجم و ششم تجرید/الاعتقاد در امامت و معاد. شارح این شرح را پس از ریاض القدس و پیش از حظیره الأئس نگاشته است.

ج. *حظیره الانس*: علوی در این اثر به شرح حاشیه خفری بر شرح تجرید الاعتقاد قوشچی پرداخته است. او به پیروی خفری در شرح خود تنها به مقصد سوم تجرید پرداخته است که حاوی مباحث: اثبات وجود واجب و صفات واجب و افعال واجب می‌باشد. پرسش‌های این تحقیق عبارتند از: رویکرد وجودی احمد علوی از برهان اثبات واجب خواجه در شرح *حظیره الانس* قرین توفیق بوده است؟ برهان اثبات واجب نصیرالدین طوسی در تجرید الاعتقاد چیست و چه تقریرهایی پیدا کرده است؟ کدام یک از تقریرهای محقق خفری ناظر به برهان صدیقین است؟

پیشینه تحقیق

تحقیق حاضر مسبوق به سابقه نیست و برای نخستین بار از رویکرد وجودی احمد علوی بحث شده است. گفتنی است این پژوهش درباره برهان صدیقین نیست، بلکه درباره نحوه نگاه به جریان برهان اثبات واجب نصیرالدین طوسی و تقریرهای محقق خفری است. اما بحسب آنکه در این رویکرد وجودی، برهان صدیقین به روایت نصیرالدین طوسی و محقق خفری و علوی مطرح می‌شود، به یکی از مهم‌ترین کتاب برهان صدیقین که ناظر به اکثر تقریرهای برهان صدیقین است اشاره می‌شود:

بررسی رویکرد وجودی احمد علوی از برهان اثبات واجب خواجه

در مبحث اثبات وجود واجب در تجرید الاعتقاد، احمد علوی ناظر به حواشی خفری بر برهان خواجه و اصل برهان، تحلیل‌هایی ارائه می‌کند. او در این تحلیل‌ها اصرار دارد که وجود - نه مفهوم وجود و نه امکان - محل جریان استدلال است که در ادامه به بررسی آن می‌پردازیم. از آنجا که *حظیره الانس* ناظر به حواشی محقق خفری است، در این بخش، افزون بر تقریر و تحلیل برهان اثبات واجب خواجه، تقریرهای خفری و دو برهان او مورد بررسی قرار می‌گیرد.

نصیرالدین طوسی یک برهان بر اثبات واجب در تجرید مطرح می‌کند که به این قرار است: «الموجود: إن كان واجبا فهو المطلوب و الآ... استلزمه، لاستحالة الدور و التسلسل» (طوسی، ۱۹۸۶، ص ۱۸۹).

گزاره «وجود یا واجب الوجود است و یا ممکن الوجود» گزاره منفصله حقیقیه است. اگر وجود، واجب الوجود باشد، مطلوب حاصل است. اما در صورتی که وجود، ممکن الوجود باشد، در خود معنای ممکن الوجود، واجب نهفته است. ممکن که خودش چیزی نیست. ممکن الوجود وقتی معنا پیدا می‌کند که واجبی آن را از سرحدّ تساوی امکان، به ضرورت وجود آورده باشد. پس همان‌گونه که در نهاد مقید، مطلق نهفته است، در نهاد وجود ممکن نیز ضرورت ذاتی، تحقق دارد (حائری یزدی، ۱۹۸۸، ص ۶۶).

حکما درباره این برهان، تقریرها و تحلیل‌های متعددی ارائه کرده‌اند. یکی از متفکرانی که از این برهان سخن گفته‌است، محقق خفّری است.

خفّری می‌گوید: «خواجه در اثبات واجب، شیوه حکمای الهی را در پیش گرفته و از طریق «وجود» استدلال کرده است. زیرا این راه از راهی که متکلمان یا دانشمندان طبیعی پیموده‌اند - و آن اثبات واجب از طریق حدوث یا امکان و یا حرکت است - مختصرتر، محکم‌تر و شریف‌تر است؛ و اینکه خواجه تنها به یک دلیل بسنده کرده، برای آن است که با همین دلیل، مقصود حاصل می‌شود و نیز برای قوت این دلیل است.

حکما بر اساس «وجود»، استدلال کرده‌اند؛

و متکلمان بر اساس حدوث خلق یا امکان آن به شرط حدوث؛

و دانشمندان طبیعی بر اساس حرکت.»

سه تقریر او از برهان عبارتند از:

۱. موجود دارای افرادی است. حال اگر یکی از آنها واجب الوجود بالذات باشد، مطلوب حاصل است و اگر همه ممکن باشند، به دلیل استحاله دور و تسلسل، و در نتیجه لزوم انتهای ممکن به واجب، حتماً مؤثری موجود است.

۲. اگر در افراد موجود، واجب الوجود نباشد، دور و تسلسل پیش می‌آید.

۳. اگر واجب الوجود در افراد موجود نباشد لازم می‌آید واجب الوجود متحقق شود. زیرا دور و تسلسل محال است.

سپس خفّری دو برهان اقامه می‌کند و آن را از ابداعات و نوآوری‌های خود و از براهین مناسب و درخور این بحث می‌انگارد.

برهان اول: اگر تمامی موجودات ممکن باشند، «دور» لازم می‌آید. زیرا تحقق هر موجودی، متوقف بر ایجاد است. بنابراین هر ممکنی با ایجاد، موجود می‌شود؛ و هر ایجاد، متوقف بر وجود موجد است. زیرا تا یک چیز خود موجود نباشد، نمی‌تواند چیز دیگری را ایجاد کند.

برهان دوم: مطلق وجود از آن حیث که موجود است، مبدأ و علتی ندارد. زیرا اگر علتی داشت، یا آن علت بیرون از مطلق هستی بود یا داخل آن. بیرون از هستی، نیستی محض است. پس باید علت هستی، داخل مجموعه هستی باشد. این فرض هم باطل است. زیرا لازم می‌آید که یک چیز خودش بر خودش مقدم باشد. زیرا علت هستی از آن جهت که علت است، باید بر معلول خود مقدم باشد و از آن جهت که خود جزئی از مجموعه هستی است که همگی معلول‌اند، باید موخر باشد (خفری، ۲۰۱۲، ص ۹۴). خفری می‌گوید: «این برهان شایسته آن است که «برهان صدیقین» نامیده شود و صدیقین آنان‌اند که به حق استشهاد می‌کنند، نه بر حق» یعنی از خود واجب برای اثبات واجب، استفاده می‌کنند، نه از غیر واجب.»

خفری در ادامه به مطلب مهمی اشاره می‌کند و آن اینکه تمامی براهین اثبات واجب که مبتنی بر ابطال تسلسل نیست، منوط به یک مقدمه بدیهی است و آن اینکه تمامی ممکنات - چه متناهی باشند، چه غیر متناهی - در امکان معدوم‌شدن، یکسان‌اند.

در پایان این بحث، در توجیه و بیان چرایی تطویل در ارائه براهین اثبات واجب می‌گوید: «دلیل این تطویل، آن است که تمامی این براهین به منزله مشعلی برای زدودن تاریکی جهل هستند و گردآمدن تمامی آنها در کنار هم، در استحکام و قوت بخشیدن باور به مبدأ هستی بسیار موثر است» (همو، ۲۰۱۲، ص ۹۳-۹۴).

ملاصدرا به نقد برهان نخست فخری می‌پردازد و اظهار می‌دارد دور مصطلح در السنه حکما، دور عددی است. اما توقف ایجاد بر موجودی و بالعکس، دور نوعی است، نه دور عددی و دور نوعی ذاتاً محال نیست. زیرا در دور نوعی، هر نوعی، افراد گوناگون دارد و این امکان وجود دارد که هر ابتدایی منحصر باشد، یعنی یک بار فرد «الف» از نوع «ب»، مبتنی بر فرد «ج» از نوع «د» باشد و بار دیگر فرد «ه» از نوع «د»، مبتنی بر فرد «و» از نوع «الف» باشد (شیرازی، ۱۹۹۰، ج ۶، ص ۳۷-۴۱). گفتنی است: برخی، این اشکال ملاصدرا

را مبتنی بر مبنای نادرست تعدّد کلی طبیعی به ازای تعدّد افراد آن تلقی کرده‌اند و در نتیجه، اشکال مذکور را بر برهان خفّری وارد نمی‌دانند: «اشکال صدرالمتألّهین بر این برهان وارد نیست. زیرا مبنای آن اشکال، این نکته است که کلی طبیعی به تعدّد افرادش متعدّد است، و نسبت او به افرادش، مثل نسبت پدران متعدّد به فرزندان متعدّد است؛ بر این اساس، «موجود» متحد با علّت شخصاً همان «موجود» مفروض معلولی نیست؛ بنابراین، کار به تقدّم یک موجود شخصی واحد بر خودش نمی‌انجامد. اما باید دانست چنین مبنایی باطل است، و کلی طبیعی متحد با هر فردی، عیناً همان کلی طبیعی متحد با افراد دیگر است. از این روی، تناقض یادشده در این برهان، واقعاً لازم می‌آید، و برهان مذکور بدون اشکال تمام است؛ زیرا «موجود» متحد با علّت، عیناً همان «موجود» مفروض معلولی است» (عشاقی، ۲۰۱۵، ص ۱۸۴).

گفتنی است: تقریرهای خفّری با نظر به وجود صورت نگرفته است، یعنی می‌توان بر اساس نگاه ماهوی هم این تقریرها را داشت. مگر برهان دوم او که بر مطلق وجود از آن حیث که موجود است، متمرکز است. برهان دوم خفّری را می‌توان به صورت زیر بازسازی کرد: مقدمه اول: «موجود مطلق، موجود است»، موجود مطلق موجودی است که از هر گونه قیدی حتی قید اطلاق رها باشد؛ بر این اساس، گزاره «موجود مطلق، موجود است»، یعنی طبیعت کلی «موجود» که از هر گونه قیدی، حتی قید اطلاق رها است، محقق و موجود است، نه معدوم.

مقدمه دوم: طبیعت کلی هر حقیقت موجودی قبل از افراد او تحقق دارد. زیرا تا طبیعت کلی آن حقیقت، موجود نباشد، و در منطقه ذات فرد حضور نیابد، فرد طبیعت، ملاک فرد بودن برای آن طبیعت کلی را نخواهد داشت، تا بتوان فرد را موجود دانست. با توجه به این دو مقدمه می‌گوییم: موجود مطلق که هستی‌اش در مقدمه اول ثابت شد، ممکن نیست که علّتی برای هستی‌اش داشته باشد. زیرا اگر در هستی‌اش وابسته به علّتی باشد، این علّت یا همان «موجود مطلق» است که در این صورت آشکارا اشکال تقدّم شیء بر خودش لازم می‌آید و اگر این علّت یکی از موجودهای خاصّ که فردی از «موجود» است باشد، در این صورت نیز باز اشکال قبلی لازم می‌آید. زیرا همان طور که در مقدمه دوم گفتیم طبیعت کلی و نامقید «موجود» قبل از افرادش موجود است، و فرض بر این

است که این طبیعت توسط فردی از افراد «موجود» تحقق یافته است؛ پس طبیعت کلی «موجود» به حسب واقع قبل از فرد، و فرد هم طبق فرض، به خاطر علت بودن برای طبیعت، قبل از طبیعت کلی است؛ پس طبیعت کلی «موجود» باید با دو مرتبه، قبل از خودش موجود باشد، و این باطل است. بنابراین «موجود مطلق» علتی ندارد؛ پس موجود مطلق، واجب الوجود بالذات است؛ چون هم موجود است و هم در موجودیتش وابسته به علتی نیست (همو، ۲۰۱۵، ص ۱۸۱-۱۸۲).

علوی در تقریر برهان اثبات واجب خواجه، به دو برهان خفری بویژه برهان دوم توجه جدی ندارد. او از دلیل اثبات واجب نصیرالدین طوسی دفاع می‌کند و آن را شیوه‌ای اوثق و اشرف از شیوه متکلمان می‌داند؛ زیرا خواجه از نظر به وجود و اینکه وجود یا واجب است یا ممکن پیش می‌رود که در آن، موجود مطلق مورد نظر است، نه امکان. اما در شیوه مشهور حکما که در آن وجود ممکن، منظور نظر است و در شیوه متکلمان، وجود حادث، محل گفت و گو است.

افزون بر آن، شیوه مشهور و شیوه متکلمان، مبتنی بر ادله عقلی غامض است؛ برخلاف شیوه خواجه که مقدمات کوتاهی دارد و پیچیده نیست و هرچه مقدمات برهان، کوتاه‌تر باشد و رساندن مقدمات به مطلوب سریع‌تر باشد و راه‌یابی شک در آن، کمتر باشد، آن برهان اشرف و اوثق است (علوی، ۲۰۲۴، ص ۱۱).

علوی نیز از لمی بودن این برهان دفاع می‌کند و دفاع او، مبتنی بر این مقدمات است:

۱. وجود نفسی حد اکبر، متمایز از وجود رابطی حد اکبر است؛ با این توضیح که: حد اکبر یک وجود مستقل دارد و وجود دیگری دارد که برای حد اصغر است و این دو متفاوت‌اند و حکم جدا دارند.

۲. اکبر می‌تواند در اصل وجود، غیرمحتاج باشد، اما در کیفیتی از کیفیات و عرضی از اعراض خویش، محتاج علتی باشد.

۳. جهان هرچند به حسب وجود نفسی، معلول واجب است، اما به لحاظ وجود رابطی می‌تواند علت واجب باشد. همانند: «هذا مؤلف و کل مؤلفٍ فله مؤلفٌ». مؤلف هرچند معلول مؤلف به حسب وجود فی نفسه است، اما به حسب وجود رابطی اش علت است.

۴. در برهان لَمّی، حدّ وسط، علّت وجود و علّت اعتقاد به وجود حدّ اکبر برای حدّ اصغر است. به عبارتی دیگر: حدّ وسط، علّت ثبوت (وجود) و علّت اثبات (تصدیق) حدّ اکبر برای حدّ اصغر است (همان، ص ۵). او در این باب از منطق شفا مدد می‌گیرد و از شیخ نقل می‌کند: «إِنَّ الأوسط إذا كان علّةً لثبوت الأكبر للأصغر و للتصدیق به سواء كان علّةً للأكبر بحسب نفسه أو لم يكن فهو برهان لمّ» (ابن سینا، ۱۹۸۴، ص ۷۹).

۵. اگر برهان اثبات واجب، لَمّی نباشد، مفید یقین نیست. در این گزاره، علوی این ادعا را که تمامی براهین اثبات خدا اِنّی هستند، ابطال می‌کند. این ادعا بیان می‌دارد: «برهان لَمّی سیر از علّت به معلول است و از آنجا که برای خدا علّتی نیست؛ پس برای او برهان لَمّی نخواهد بود؛ بنابراین، همه براهین اثبات خدا همانند براهین متکلمان، از اِنّیات است». اما علوی اظهار می‌دارد: «نظر صائب اقتضا دارد که طریقه اثبات خدا را لَمّی بدانیم و ادعای حکما را اثبات این گزاره بدانیم: ممکن برایش ایجادکننده واجب است یا عالم برایش خالق و صانع است. بنابراین، نتیجه «واجب موجود است» از لوازم نتیجه اصلی: «ممکن برایش ایجادکننده واجب است» می‌باشد و اگر چنین نباشد - یعنی براهین اثبات خدا همگی اِنّی باشند - علمی، یعنی علم یقینی درباره خدا نخواهیم داشت» (علوی، ۲۰۲۴، ص ۵-۶).

بررسی انتقادی رویکرد وجودی علوی به برهان اثبات واجب

علوی تلاش می‌کند تا برهان خواجه و تقریرات خفّری را برهانی لَمّی و در مدار رویکرد وجودی و با نظر به وجود بدانند. اما به نظر می‌رسد با توجه به پاره‌ای از ملاحظات و انتقادات، او نتوانسته در این راه توفیقی به دست آورد.

یکم: در نقد دیدگاه علوی در مقدمه سوم می‌توان گفت: مقدمه دوم و سوم، زمانی جاری است که وجود محمولی غیر از واجب باشد. چون واجب همان‌طور که در مقام ذات واجب است، در جمیع صفات و احوال واجب است و حالت منتظره و نیازمندی ندارد.

دوم: ما ضرورت علم یقینی در اثبات واجب را از علوی می‌پذیریم. اما در ساحت صغروی، می‌توان با ایشان مخالفت کرد و در قلمرو وجود و در آنجایی که محمول واجب است، برهان لَمّی را به عنوان برهانی که از علّت به معلول سیر می‌کند ندانیم، بلکه آن را حرکت

از ملازمی به ملازم دیگر تلقی کرد. به عنوان نمونه، ما از ملازم وجود به ملازم وجود و از وجود به ملازم قدرت و دیگر صفات می‌رسیم و آنها را اثبات می‌کنیم؛ آن‌چنان که علامه طباطبایی در نه‌ایه آورده است: «اینکه موضوع فلسفه عام‌ترین امور است، سبب می‌شود این موضوع، معلول امری خارج از خود نباشد. زیرا بیرون از وجود چیزی نیست. بنابراین، براهین در فلسفه، براهین لمّی نیستند. برهان انّ هم - آن‌چنان که در منطق گفته شد - سلوک از معلول به علّت است و مفید یقین نیست. بنابراین، برای گفت و گوی فلسفی فقط برهان اتّنی می‌ماند که در آن از یکی از متلازمان به ملازم دیگر پی می‌بریم» (طباطبایی، ۱۹۹۵، ص ۶).

گفتنی است به گزارش علوی، دوانی پیش از علامه طباطبایی با روایتی متفاوت از برهان انّ در مدار ملازمات در اثبات واجب سخن گفته است (علوی، ۲۰۲۴، ص ۱۱).
سوم: نه برهان خواجه در تجرید و نه تقریرهای خفّری هیچ‌کدام برهان لمّی نیستند. زیرا در آنها از امکان ماهوی گفت و گو می‌شود. اگر امکان در برهان خواجه به معنا و مضمون امکان فقّری باشد، نه امکان ماهوی، می‌توان برهان او را شبیه لمّ دانست.
هرچند علوی سعی می‌کند تا امکان را از مرکز ثقل برهان بیرون کند و وجود یا موجود مطلق را جای امکان بنشانند، اما بهره‌گیری از ابطال دور و تسلسل و پیش‌تر از آن، تفکیک موجود به واجب و ممکن، حاکی از آن است که علوی نیز نتوانست به خود وجود نظر کند. فاضل تونی نیز بر اساس امکان فقّری برهان خواجه را بازسازی می‌کند: «اگر حقیقت وجود واجب باشد، مطلوب حاصل است و اگر ممکن باشد، مستلزم وجود واجب است. زیرا معنای امکان وجود غیر از معنای امکان در ماهیت است. امکان در وجود به معنای فقر و تعلّق به غیر است و آن عین احتیاج است. اما امکان در ماهیت عبارت از سلب ضرورت وجود و عدم یا تساوی در وجود و عدم است؛ پس امکان در ماهیت غیر از امکان در وجود است؛ بنابراین، اگر حقیقت وجود ممکن باشد، محتاج است و لازم می‌آید که حقیقت وجود، دومی داشته باشد. در حالی که حقیقت وجود، صرف وجود است و صرف شیء تکرارپذیر نیست. اگر هم بخواهیم این برهان را مستقیم مطرح کنیم، این‌طور می‌شود: اگر حقیقت وجود ممکن باشد، در وجود به غیر محتاج است؛ پس باید منتهی به واجب شود تا دور و تسلسل لازم نیاید» (فاضل تونی، ۲۰۰۸، ص ۲۰۳).

چهارم: شایان ذکر است که علوی در موضعی تصریح می‌کند: استدلال علت بر معلول، استدلال واجب بر ممکن است. اما براهین اثبات خدا، همگی برهان آنی هستند: «قلنا: الاستدلال بالعلّة على المعلول هو الاستدلال من واجب الوجود على معلولاته. فأما في الطريقة المختارة نثبت واجب الوجود أولاً ثم نستدلّ [به] على سائر الموجودات بعده؛ و أمّا هذا القوم - یعنی المتكلمين - فيثبتون سائر الموجودات و يستدلّون بها على وجود الواجب؛ و كذلك ما ذكره صاحب الملل و النحل؛ و أمّا إثبات واجب الوجود فليس يمكن إلّا ببرهان إنّ» (علوی، ۲۰۲۴، ص ۱۱).

پنجم: برهان صدیقین در بهترین حالت، محصول رویکرد وجودی است؛ رویکردی که از موجود به حقیقت وجود عزیمت می‌کند. به دیگر سخن: به تلقی ملاصدرا، عارفان کمال، حق مطلق - یعنی الله - را بدون تقيید به اسم خاص و صفت خاص می‌پرستند و الله، نه با تجلّی خاص که با همه اسماء و صفاتش برای آنها تجلّی می‌کند و این عارفان، می‌دانند خدا با تجلیات گوناگون اسمایی و افعالی جلوه‌گر شده است. پس منکر خدا در تجلی خاص نمی‌شوند. اما بیرون از دایره این عارفان، خدا بنابر اسم خاص، پرستش می‌شود. اولی همان خدای نفس الامری است که ما آن را محصور در پدیداری یا پدیدارهایی نکرديم و این خدا به خدای بیرون از حصار تقيید است و دومی، خدای پدیدار شده در آگاهی که در فرایند ذاتبخشی شرکت کرده و به خدای محدود در چند پدیدار تبدیل شده است (شیرازی، ۱۹۸۸، ج ۱، ص ۴۱؛ صلواتی، ۲۰۲۱، ص ۴۰۹).

اما آنچه از ابن سینا در اشارات و خواجه در تجرید و خفری در حاشیه بر شرح تجرید قوشچی و علوی در شرح بر حاشیه خفری گزارش شده است، همگی در مدار موجود است و موجود همان حق نیست؛ در حالی که وجود با حق مغایرتی ندارد؛ چنان که ملاصدرا می‌نویسد: «أما طريقة الصديقين الذين يلاحظون حقيقة الوجود المطلق و يصلّون الى شهود الحق؛ فيفضل على سائر الطرق بأنّ الوجود هيهنا هو الطالب و المطلوب و الطلب، و هو الشاهد و المشهود و الشهادة: شهد الله أنّه لا إله إلاّ هو» (شیرازی، ۱۹۹۷، ص ۳۱۴).

همان‌طور که اشاره شد، هر چند علوی در رساله حظیره الانس از نظر در وجود و موجود مطلق سخن می‌گوید و اظهار می‌کند نظر به وجود، غیر از نظر در امکان است، اما آنچه در دستور کار او قرار گرفته است، موجودی است که به دو قسم واجب و ممکن تفکیک

شده است (علوی، ۲۰۲۴، ص ۱۱) و تفکیک‌پذیری و انقسام، وصف امر ذهنی است، نه عینی.

نتیجه‌گیری

۱. احمد علوی در *حظیره الانس* تمام توش و توان خویش را به‌کار می‌گیرد تا از برهان خواجه بر اثبات خدا در این باب دفاع کند و آن را طریقه‌ای اوثق و اشرف از دیگر طرق معرفی کند. به نظر او، این برهان:

اولاً: نظر به وجود است، نه نظر به مفهوم یا ماهیت یا امکان؛

ثانیاً: مقدمات آن کوتاه و ورود شک در آن با احتمال پایین‌تر و دستیابی به مطلوب در آن، سریع‌تر است.

ثالثاً: علوی با تمایز میان وجود نفسی حدّ اکبر از وجود رابطی حدّ اکبر، از لمّی بودن این برهان دفاع می‌کند.

رابعاً: او اظهار می‌دارد که اگر براهین اثبات خدا همگی اّتی باشند، علمی - یعنی علم یقینی - دربارهٔ خدا نخواهیم داشت

۲. تمایز میان وجود نفسی حدّ اکبر از وجود رابطی حدّ اکبر در وجود محمولی غیر از وجود محلولی واجبی صادق است و نمی‌توان گفت: خدا در ذات بی‌نیاز است، اما در پذیرش وصفی و حکمی و حالی، نیازمند است.

۳. آنچه به مثابهٔ براهین لمّی دربارهٔ اثبات خدا مطرح می‌شود، در واقع، براهین اّتی است که از ملازمی به ملازم دیگر سیر می‌کند. آن‌چنان که جلال‌الدین دوانی و علامه طباطبایی مطرح کرده‌اند.

۴. هرچند علوی سعی می‌کند تا امکان را از مرکز ثقل برهان بیرون کند و وجود یا موجود مطلق را جای امکان بنشانند، اما بهره‌گیری از ابطال دور و تسلسل و پیش‌تر از آن، تفکیک موجود به واجب و ممکن، حاکی از آن است که علوی نیز نتوانست به خود وجود نظر کند.

۵. برهان صدیقین در مدار رویکرد وجودی مطرح است؛ رویکردی که از موجود به حقیقت عینی وجود عزیمت می‌کند. مزیت این برهان، آن است که خدا را بدون آنکه مقید به اسم خاصی کند، اثبات می‌کند. اما آنچه از ابن‌سینا در *اشارات* و خواجه در *تجرید* و خفری در

حاشیه بر شرح تجرید قوشچی و علوی در شرح بر حاشیه خفری گزارش شده است، همگی در مدار موجود است و موجود، همان واجب نیست. افزون بر آن، موجود در برهان اثبات واجب به روایت خواجه و در پی آن علوی، به دو قسم واجب و ممکن، تفکیک شده است و تفکیک پذیری و انقسام، وصف امر ذهنی است، نه عینی.

مشارکت نویسندگان

هر یک از نویسندگان مقاله نظارت علمی کامل بر آن داشته‌اند.

تعارض منافع

هیچ‌گونه تعارض منافع توسط نویسندگان بیان نشده است.

منابع و مأخذ

- Ibn Sina H, al-Shifa) section of logic), researched by Ibrahim Madkur, Qom. 1984. Arabic.
- Amin M, Ayan al-Shi'a, Beirut, Dar Taqqin for the press. 1982. Arabic.
- Haeri Yazdi M, The pyramid of the existence, Tehran, Institute of Cultural Studies and Research and Islamic Society of Wisdom and Philosophy of Iran. 1988. Persian.
- Khafari M, Talighe bar Elahiat sharhe Tajrid Mulla Ali Qoshchi, Tehran, Written Heritage Research Center. 2012. Arabic.
- Sadraei Khoei A, Bibliography of Abstraction of Belief, Research by Seyyed Mahmoud Murashi Najafi, Qom, Ayatollah Murashi Najafi Library. 2004. Persian.
- Salvati A, Systematic analysis of the existential confrontation between man and God in Mulla Sadra's philosophy, Ontological Researches, 9th year, vol. 18, pages 401-422. 2019. Persian.
- Shirazi M, Tafsir al-Qur'an al-Karim, vol.7, Qom, Bidar Publications. 1988. Arabic.
- Shirazi M, al-Hikmah al-Muttaaliyyah fi al-Asfar al-Aqliyyah al-Fourth, with an introduction by Muzaffar, Muhammad Reza, Qom, Al-Mustafawi school. 1990. Arabic.

Shirazi M, Al-Shavahed al-rububiyya, edited by Mostafa Mohaghegh Damad, Bonyad hekmat eslami sadra, Tehran. 2012. Arabic.

Tabatabaei M, Nahayah al-Hikmah, Qom, Jamaat al-Mudrasin in Al-Hawza Al-Alamiya and Al-Nashar Islamic Publishing House. 1995. Arabic.

Al-Tahrani M, al-Dhari'a ela tasanif al-Shia, Beirut, Dar al-Awat. 1982. Arabic.

Al-Tahrani M, Tabaqat Al-Shia, Qom, Ismailian Institute. (Beta). Arabic.

Tusi M, Tajrid al-Ittehad, edited by Mohammad Javad Al-Husaini al-Jalali, Tehran, Islamic Media School and Al-Nashar Center. 1986. Arabic.

Eshaghi Esfahani H, The proofs of the truth tellers, Tehran, Iran Research Institute of Wisdom and Philosophy. 2015. Persian.

Alavi A, Hazira Al-Auns Man Arkan Riaz al-Quds, corrected by Ali Ojabi, doctoral dissertation, supervisor: Seyed Mustafa Mohaqq Damad, advisor: Jafari Volani, Shahid Motahari High School. 2024. Arabic.

Fazel Toni M, Theology (Fazel Toni) (a collection of mystical and philosophical messages), Qom, Religious Press. 2008. Persian.

Qarmalki A, tajrid aliaietiqad fi almawsueat al'iislatiyyat alkubraa, almujaalad 14, bi'iishraf muhamad kazim musawi bijunurdi, tahrans, markaz Big Islamic Encyclopaedia. 2008. Persian.

Gezi Esfahani A, the biography of the religious scholars buried in graves, by Nasser Bagheri Bidhandi, Qom, Ayatollah Murashi Najafi Library. 1993. Persian.

معرفی نویسندگان

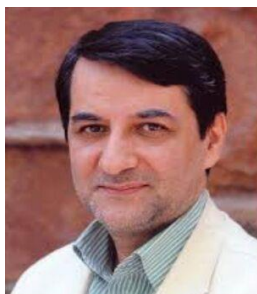

علی‌اصغر جعفری ولنی سال ۱۳۵۵ در رودسر گیلان زاده شد. در سال ۱۳۷۷ در رشته فلسفه و کلام اسلامی، مقطع کارشناسی را در دانشگاه تهران گذراند. دوره کارشناسی ارشد را در سال ۱۳۸۰ در رشته فلسفه و حکمت اسلامی در دانشگاه تربیت مدرس سپری کرد و سرانجام سال ۱۳۸۹ در رشته فلسفه تطبیقی مدرسه عالی شهید مطهری فارغ التحصیل شد.

از او تاکنون ده‌ها مقاله علمی پژوهشی در مجلات معتبر داخلی و نیز ۱۴ کتاب منتشر شده است. او هم‌اینک به عنوان عضو هیات علمی در مدرسه عالی شهید مطهری مشغول

به تدریس است و در پایان نامه های بسیاری به عنوان استاد مشاور یا راهنما مشارکت داشته است. مدیریت بخش انگلیسی دو مجله دانشگاهی، عضویت در هیات علمی چندین همایش، عضویت در انجمن بین‌المللی ملاصدرا، همکاری با سازمان سنجش در طراحی سؤالات کنکور از جمله سوابق علمی او به شمار می‌آید.

Jafari Valani, A. Philosophy, Shahid motahhari university, Tehran, Iran,
jafari
valani@motahhari.as.ir

علی اوجبی کارشناس کتابخانه ملی ایران است. او دوره سطح را در حوزه علمیه قم در سال ۱۳۸۶، کارشناسی ارشد فلسفه و حکمت اسلامی را در دانشکده الهیات دانشگاه تهران در سال ۱۳۹۱ و دکترای کلام اسلامی را در دانشگاه شهید مطهری به سال ۱۴۰۳ به پایان رسانده است. او پیش از این در سمت‌های چون: معاون پژوهشی کتابخانه مجلس، مدیر تولید موسسه

پژوهشی میراث مکتوب، معاون فرهنگی موسسه خانه کتاب، و مدیر کل اداره نسخ خطی کتابخانه ملی مشغول به خدمت بوده است و سردبیری مجله کتاب ماه فلسفه، دبیری جشنواره های: کتاب فصل، کتاب سال، نقد کتاب، گام اول، جلال آل احمد را برعهده داشته است. نیز در همایش‌های بین‌المللی چون: شابک، نسخ خطی فلسفی (دانشگاه سوربن) و ... حضور داشته است. از او ۵۰ عنوان کتاب و بیش از ۱۰۰ مقاله در مجلات داخلی منتشر شده است. آثار او از سوی جشنواره‌هایی چون: فارابی، فروزانفر و کتاب فصل مورد تقدیر قرار گرفته است.

Ojabi, A. Philosophy, National Library, Tehran, Iran.
aliowjabi@yahoo.com

سید مصطفی محقق داماد (احمد آبادی) فرزند آیت الله سید محمد داماد، در ۱۳۲۴ در شهر قم به دنیا آمد. علوم دینی را تا درجه اجتهاد نزد استادان بزرگ حوزه علمیه قم فرا گرفت و علاوه بر آن در دانشگاه تهران به تحصیل حقوق و فلسفه اسلامی پرداخت و به اخذ درجه فوق لیسانس در هر دو رشته نائل شد. وی، مطالعه و تحصیل در رشته حقوق را پی گرفت و از دانشگاه لوون بروکسل درجه دکترا دریافت کرد. سوابق علمی - اجرایی وی عبارت است از: عضو شورای علمی مرکز دایره‌المعارف بزرگ اسلامی از ۱۳۶۳ تاکنون) ۱۳۹۳، استاد و رئیس گروه حقوق دانشگاه شهید بهشتی: ۱۳۶۵، رئیس گروه علوم و معارف اسلامی فرهنگستان علوم ایران: ۱۳۷۰، عضو هیئت داوران خبرگان بدون مدرک و سردبیر فصلنامه فرهنگستان علوم. از او مقالات متعددی در نشریه‌های معتبر داخلی و خارجی و بیش از ده‌ها کتاب منتشر شده است. پژوهشگر نمونه سال، رتبه اول جشنواره بین‌المللی فارابی، نامزد عضویت در کمیته حقوق بشر سازمان ملل از جمله جوایز و افتخارات وی به شمار می‌آید.

Mohaghegh Damad, M. Philosophy and Law, Iranian Academy of Sciences, Tehran, Iran.
mdamad@ias.ac.ir

How to cite this paper:

Ali Asghar Jafari Valani, Ali Owjabi and Seyyed Mustafa Mohaghegh Damad (2024). A Critical Study on Ahmad Alavi's Existential Approach to Khwaja Tusi's Proof regarding the Necessary Existent in the Interpretation of Hazirat al-Uns. *Journal of Ontological Researches*, 13 (25), 57-76. Persian.

DOI: 10.22061/orj.2024.2163

URL: https://orj.sru.ac.ir/article_2163.html

Copyrights for this article are retained by the author(s) with publishing rights granted to SRU Press. The content of this article is subject to the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC-BY-NC 4.0) License. For more information, please visit <https://www.creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode>.